

PRIMENA EKOLOŠKE TEORIJE U SPORTSKOJ PSIHOLOGIJI I RAZVOJU SPORTSKIH TALENATA

APPLICATION OF ECOLOGY THEORY IN SPORT PSYCHOLOGY AND THE DEVELOPMENT OF SPORT TALENTS

Viktor Jaćović¹, Jelena Andreja Radaković², Marko Ćirović³

¹Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka, vjacovic@gmail.com

²Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka, jelena.radakovic@fon.bg.ac.rs

³Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka, marko.cirovic @fon.bg.ac.rs

Apstrakt: Holistički ekološki pristup istraživanju u razvoju talenata u sportu ispituje značaj uloge ukupnog ambijenta sredine u kojoj se talenat razvija. Pretpostavka takvih istraživanja je da životna sredina značajno utiče na sportistu tokom njegovog atletskog razvoja. U procesu razvoja talenta u profesionalnom sportu, odavno se primenjuje sportska psihologija koja je postala važan faktor u optimizaciji performansi tima i individualnih sportista. Kao deo sportske psihologije izučava se i značaj same životne sredine na psihičko zdravlje i performance sportiste koji trenira. Ovaj rad ima za cilj da predstavi pregled mogućnosti i ograničenja te da istraži preduslove koje je potrebno ispuniti prilikom odabira životne sredine i načina organizacije treninga primenom iskustava iz sportske psihologije i to sa ekološke perspektive, a radi postizanja optimalnih performansi sportista.

Ključne reči: Sportska psihologija, holistički ekološki pristup, značaj životne sredine.

Abstract: The holistic environmental approach to research in the field of sport talent development questions the roles of the entire ambient of the environment in which the talent is being developed. The assumption of such research is that the environment influences an athlete significantly during his or hers development. In the process of talent development in professional sports, sport psychology has been implemented for a long time, and it has become an important factor in the optimization of team or individual athlete performances. As a part of sport psychology the influence of the environment on psychological health and performances of the person going through practices is being researched. This paper has a goal to show a review of possibilities and limitations and to research the terms in which the choice of the environment and the organization of practices are conducted by applying the experience from sport psychology from an environmental perspective in order to achieve optimal athlete performance.

Key words: sport psychology, holistic environmental approach, environmental importance.

1. EKOLOŠKA TEORIJA

U svojoj originalnoj teoriji, Bronfenbrennerov iznosi postulat koji govori da je u cilju razumevanja ljudskog razvoja, potrebno uzeti u obzir ceo ekološki sistem u kome se javlja razvoj.

Ovaj sistem se sastoji od pet društveno organizovanih podsistema koji podržavaju i upravljaju ljudskim razvojem. Svaki sistem zavisi od prirode kontekstualnog života osobe i nudi kako kontinuirani rast tako i raznovrsnost opcija i izvora rasta. Osim toga, unutar i između svakog sistema se odvijaju bivalentni uticaji. Ovi bivalentni uticaji znače da odnosi vrše uticaj u dva pravca, od pojedinca i prema pojedincu.

Bronfenbrennerova teorija (1979a) ekoloških sistema razlikuje pet podsistema:

1. Mikrosistem.
2. Mezosistem.
3. Egzosistem.
4. Makrosistem.
5. Hronosistem.

Mikrosistem je sistem najbliži detetu u razvoju i sadrži strukture sa kojima dete ima direktan kontakt. Mikrosistem obuhvata odnose i interakcije deteta sa svojim neposrednim okruženjem, kao što su porodica, škola ili institucije u kojima dete provodi vreme, poput obdaništa. Brižni odnosi između deteta i roditelja (staratelja ili drugih) vode ka stvaranju zdrave ličnosti. Na primer, ponašanje roditelja koje pokazuje povezanost sa detetom nudi detetu iskustvo izgradnje poverenja (Pipher, 1996; Berk, 2000; Brazelton & Greenspan, 2000; Rogoff, 2003; Swick, 2004).

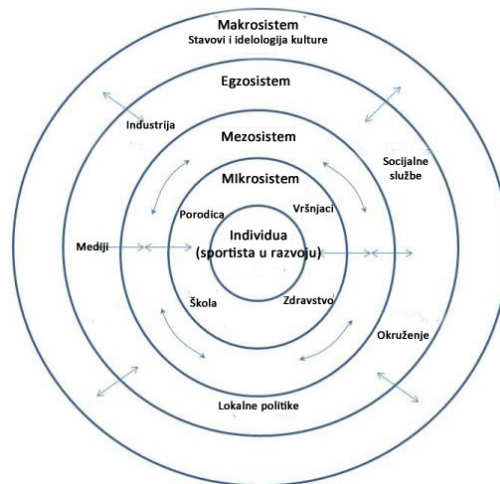
Mezosistem pokreće izvan dvosmernih uticaja. Mezosistem povezuje dva ili više sistema u kojem dete, roditelj i porodica žive. Na primer, veza između nastavnika deteta i njegovih roditelja, između njegovog religijskog okruženja i njegovog kraja gde živi, gde svaka od ovih veza predstavlja po jedan mezosistem (Bronfenbrenner, 1979a; Berk, 2000; Swick & Williams, 2006).

Egzosistem definiše veći društveni sistem u kome dete indirektno funkcioniše. Strukture u ovom sistemu uticaja razvoja deteta su u interakciji sa nekim strukturama u njegovom Mikrosistemu. Glavni egzosistemi koji indirektno utiču na mlade kroz njihove porodice su: radno mesto roditelja, društvene mreže porodice i okoline, lokalne politike i industrije. Neučestvovanje u određenom sistemu ne znači da deca ne osećaju uticaj tog sistema. Na primer, mnoga deca shvataju stres koji nose radna mesta svojih roditelja bez da su ikada fizički bili prisutni na poslovima svojih roditelja (Bronfenbrenner, 1994; Galinsky, 1999; Berk, 2000).

Makrosistem se sastoji od kulturnih vrednosti, običaja i zakona. Ovo se odnosi na ukupne ideologije i organizacije koje karakterišu dato društvo ili društvenu grupu. Makrosistem utiče na šta, kako, kada i gde obavljamo naše odnose. Na primer, spoljni makrosistem pomaže da se izborimo sa situacijama koje možda samostalno ne bi mogli

(Bronfenbrenner, 1989; Garbarino, 1992; Berk, 2000; McLaren & Hawe, 2005; Swick, 2004).

Hronosistem obuhvata dimenziju vremena i odnosi se na životnu sredinu deteta. Elementi u okviru ovog sistema mogu biti spoljni, kao što je vreme smrti roditelja, ili interni, kao što su fiziološke promene koje se dešavaju sa starenjem deteta. Bronfenbrenner sugerise da, u mnogim slučajevima, kako porodice reaguju na različite stresove je posledica socijalne pozadine porodice u datom trenutku vremena (Bronfenbrenner, 1979a; Bronfenbrenner, 1989; Garbarino, 1992).

Slika 1: Grafički prikaz interakcije Bronfenbrennerovih podistema

Na Slici 1 je predstavljen šematski prikaz interakcije socijalnih podistema ekološke teorije kada je u pitanju razvoj talenata u sportu.

2. SPORTSKA PSIHOLOGIJA I EKOLOŠKA TEORIJA

Sportska psihologija „radi“ u okviru pretežno pozitivističkog pogleda na nauku i stvarnost i većina kvalitativnih istraživanja u sportskoj psihologiji prihvata zdravo za gotovo post pozitivistički stav (Krane & Baird, 2005). Najnovija istraživanja u razvoju talenata pokazuju da diverzitet psiholoških i posebno socijalnih i kulturnih okolnosti igraju značajnu ulogu u razvoju talenata (Côté, Lidor & Hackfort, 2009), dok postizanje vrhunskih performansi predstavlja posledicu snalaženja u okviru raznovrsnih izazova u toku svakodnevnog života (Holt & Dunn, 2004).

Za budućeg sportistu adolescencija je biološki definišući period života u kojem treba investirati u postizanje vrhunskih performansi i ova faza razvoja je posebno zahtevna za sportiste. Mladi sportisti koji preuzimaju odgovornost za svoju karijeru se suočavaju sa velikom količinom pritiska u ovom period, od kojih jedan predstavlja i škola

(Brettschneider, 1999). Od mladog sportiste očekuje se da balansira između ovih izazova što često dovodi do kontradiktornih zahteva između sporta i škole (Christensen & Sorensen, 2009). Nemogućnost balansiranja između ovih zahteva je jedan od najčešćih razloga zašto od velikog broja uspešnih sportista među juniorskim i mlađim selekcijama malo njih uspeva da napravi prelaz ka profesionalnom sportu i nađe svoje mesto među seniorskim selekcijama. Neki od njih odustaju od sporta u potpunosti dok neki od njih nastavljaju da se takmiče na nižim nivoima takmičenja (MacNamara, 2011).

Put do profesionalnog sportiste je kompleksan i zahtevan za sportiste omladinskih selekcija i samo 20 procenata sportista iz juniorskih selekcija biva regrutovano u profesionalnim timovima i nastavlja da se bavi sportom nakon svoje sedamnaeste godine (MacNamara, 2011). Mogućnosti sportiste i njegove psihološke veštine su ključni faktor za rešavanje njihovih budućih sportskih karijera (Alfermann & Stambulova, 2007). Pored atletskih sposobnosti, psihosocijalne sposobnosti predstavljaju ključne determinante onih sportista koji su se pokazali kao talentovani, održavali izvrsnost i bili u stanju da naprave ravnotežu između sporta i škole (Henriksen, Stambulova & Roessler, 2010).

Istraživanja pokazuju da organizacija treninga ističe da je neophodno ugraditi u trening i obuku sportista holistički skup veština koji sadrži širok spektar kognitivnih, perceptivnih i motoričkih sposobnosti (Janelle & Hillman, 2003). Međutim, u cilju uspostavljanja efikasnih programa treninga za mlade sportiste koji bi odgovorio na zahteve koje tranzicija sportiste iz jedne faze u drugu postavlja, javlja se potreba da se zna koje su psihosocijalne sposobnosti potrebne adolescentima sportistima. Odgovore na ova pitanja daje sportska psihologija.

2.1. Ekološki pristup sportskoj psihologiji

Sa ekološkog stanovišta nema nikakve logike sagledavati psihosocijalne veštine ili strategije kao unutrašnje, nezavisne i stabilne crte ličnosti. Umesto toga, psihosocijalne sposobnosti se smatraju društveno konstruisane, uslovljene datom kulturom, i uveliko zavise od specifičnih uslova životne sredine.

Tako, ekološka perspektiva pomera fokus sa individualnog sportiste na sam kontekst razvoja sportiste, a ekološka teorija se javlja kao važan kamen temeljac modernog razvoja nauke (Bronfenbrenner, 1979a), koji se zasniva na četiri glavna koncepta: osoba, proces, kontekst, vreme (Bronfenbrenner, 1979b).

Ekološka teorija u sportu ima za cilj da otkrije razvoj psihosocijalnih veština kod mladih talentovanih sportista u odnosu na njihove mikro, mezo i makro sisteme okruženja, i namerava da istraži koje psihosocijalne veštine su važne kod talentovanih sportista i kako te veštine praktikuju u okruženju i životnoj sredini koja ih ne samo okružuje, već i određuje.

3. RAZVOJ PSIHOSOCIJALNIH VEŠTINA KOD SPORTSKIH TALENATA EKOLOŠKIM PRISTUPOM – PRIMER DANSKE

Istraživanje sprovedeno u Danskoj (Larsen, Alfermann & Christensen, 2012) je ispitivalo razvoj psihosocijalnih veština kod sportskih talenata primenom ekološkog pristupa. Konkretno ispitivanje je sprovedeno nad članovima jednog od najstarijih i najuspešnijih fudbalskih klubova - AGF, kao i nad njegovim okruženjem. Klub je lociran u gradu Aarhusu. AGF ima osvojenih 14 danskih prvenstava, što predstavlja rekord zemlje.

Navedeno istraživanje je izvedeno nad podmladkm kluba, odnosno nad selekcijom od 13 do 17 godina. Tokom istraživanja, glavni istraživač je fokusiran na praćenje dublje strukture i snage koje stvaraju socijalne promene. Tumačenje akcija i odnosa između delova životne sredine i interesa u okruženju bili su glavni fokus posmatranja. Intervjui su bili polustrukturirani što je dozvolilo istraživaču da diskutuje sa sportistima o pitanjima i percepciji koja je bitna za njih (Patton, 2002).

Analiza dobijenih podataka pokazala je razliku između eksplicitnih i implicitnih psihosocijalnih veština: unutrašnjih i interpersonalnih (Harvud, 2008). Kada su u pitanju unutrašnje veštine sportisti su se sami izjašnjavali o njima, dok, kada su u pitanju interpersonalne veštine o njima je diskusiju morao da započne istraživač. Istraživanje je pokazalo više rezultata:

- U okviru interne kategorije veština uočeno je šest bitnih faktora za razvoj sportiste: samosvest, postavljanje ciljeva (implicitne veštine), motivacija, samoorganizovanje, spremnost na naporan rad i upravljanje performansama i rezultatima (implicitne veštine).
- U okviru eksterne kategorije uočena su četiri bitna faktora za razvoj sportiste: poštovanje, veštine rada u timu (implicitne veštine), poštovanje porodice i trenera, nastavnika i opšte socijalne veštine (implicitne veštine).

Studija je otkrila četiri različite kombinacije psiholoških veština: interne implicitne sposobnosti, interne eksplicitne sposobnosti, implicitne interpersonalne veštine, eksplicitne interpersonalne veštine.

Problem za razvoj sportiste predstavljaju implicitne veštine. Implicitne veštine su veštine koje sportista stiče, a nisu deo njegovog obrazovnog treninga. Zaključuje se da su implicitne veštine mnogo bitnije prilikom pregovaranja sportiste o prelasku na više kateogrije profesionalnog sporta, posebnu tranziciju iz omladinskih selekcija ka seniorskim.

Može se zaključiti da bi poseban faktor razmatranja u edukaciji sportista trebao da bude set veština koje čine implicitne veštine: postavljanje ciljeva, upravljanje performansama i rezultatima, veštine rada u timu i opšte socijalne veštine.

4. ZAKLJUČAK

Trenutno, razvoj talentovanog sportiste se bazira uglavnom na razvoju njegovog konkretnog sportskog talenta u smislu sportske veštine za koju se on kao sportista priprema.

Ekološka teorija stavlja fokus na različite životne sredine i okruženja sa kojima jedan sportista uspostavlja interakcije od svog detinjstva po do zrelog doba. Da se zaključiti da su najvažniji podsystemi ekološke teorije za mladog sportistu u njegovom najranijem razvoju i odnose se na mikrosistem i mezosistem. Kasnije, kao najbitniji sistem javlja se egzosistem odnosno okruženje i životna sredina i makrosistem odnosno širi društveni kontekst u kome se talenat razvija, te njegova mogućnost snalaženja u ovom širem sistemu, kao i podrška sistema talentu (sistem koji omogućava zdravstvenu zaštitu ili prevenciju od povreda, nošenje sa stresom i sl.). Kada se govori o eksplicitnim i implicitnim veštinama treba reći da su one podjednako važne, ali da se mora primetiti da se implicitne veštine retko neguju i retko predstavljaju deo formalne edukacije u sportskom razvoju talenata.

Takođe, dolazi se do zaključka da bi u organizaciji treninga i obuka za razvoj mladih sportskih talenata trebalo skrenuti fokus na razvoj implicitnih psihosocijalnih veština omogućavajući sportistima sticanje sveobuhvatnog seta veština potrebnih njihovom talentu, kao što su: postavljanje ciljeva, upravljanje performansama i rezultatima, veštine rada u timu i opšte socijalne veštine.

LITERATURA

- Alfermann, D. & Stambulova, N. (2007). Career transitions and career termination. In R. Eklund & G. Tenenbaum (Eds.), *Handbook of Sport Psychology* (3 ed., pp. 712-736). New York: Wiley
- Berk, L.E. (2000). *Child Development* (5th ed.). Boston: Allyn and Bacon.
- Brazelton, T. & Greenspan, S. (2000). *The irreducible needs of children*. Cambridge, MA: Perseus Publishing.
- Brettschneider, W.D. (1999). Risks and Opportunities: Adolescents in Top-Level Sport - Growing Up with the Pressures of School and Training. *European Physical Education Review*, 5, 121-133. doi: 10.1177/1356336X990052004
- Bronfenbrenner, U. (1979a). *The ecology of human development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bronfenbrenner, U. (1979b). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press. ISBN 0-674-22457-4.
- Bronfenbrenner, U. (1989). *Annals of child development*, 6, 187-249.
- Bronfenbrenner, U. (1994). *International Encyclopedia of Education Vol 3*, 2nd Ed. Oxford: Elsevier.
- Bronfenbrenner, U. (1999). Environments in developmental perspective: Theoretical and operational models. In S.L. Friedmann & T.D. Wachs (Eds.), *Measuring*

- environments across life span: Emerging methods and concepts (pp. 3-28). Washington DC: American Psychological Association Press.
- Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Christensen, M.K. & Soerensen, J.K. (2009). Sport or school? Dreams and dilemmas for talented young Danish football players. *European Physical Education Review*, 15, 1-18. doi: 10.1177/1356336X09105214.
- Côté, J., Lidor, R., & Hackfort, D. (2009). ISSP Position Stand: To Sample or to Specialize? Seven Postulates About Youth Sport Activities That Lead to Continued Participation and Elite Performance. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 7, 7-17. doi: 10.1080/1612197X.2009.9671889.
- Galinsky, E. (1999). *Ask the children*. New York: William Morrow & Company.
- Garbarino, J. (1992). *Children and families in the social environment* (2nd ed). New York: Aldine de Gruyter.
- Henriksen, K., Stambulova, N., & Roessler, K.K. (2010). Holistic approach to athletic talent development environments: A successful sailing milieu. *Psychology of Sport and Exercise*, 11, 212-222. doi:10.1016/j.psychsport.2009.10.005.
- Holt, N.L. & Dunn, J.G.H. (2004). Toward a Grounded Theory of the Psychosocial Competencies and Environmental Conditions Associated with Soccer Success. *Journal of Applied Sport Psychology*, 16, 199-219. doi: 10.1080/10413200490437949.
- Janelle, C. & Hillman, C. (2003). Expert performance in sport: current perspectives and critical issue. In J.L. Starkes & K.A. Ericsson (Eds.), *Expert performance in sports* (pp. 19-48). Champaign, IL: Human Kinetics.
- Krane, V. & Baird, S.M. (2005). Using ethnography in applied sport psychology. *Journal of 25 Applied Sport Psychology*, 17, 87-107. doi: 10.1080/10413200590932371.
- Larsen, C., Alfermann, D. & Christensen, M. (2012). Psychosocial skills in a youth soccer academy: A holistic ecological perspective. *Sport Science Review*, 21(3-4), 51-74.
- MacNamara, A. (2011). Psychological characteristics of developing excellence. In D. Collins, H. Richards, & A. Button (Eds.), *Performance Psychology* (pp. 47-64). Kidlington: Elsevier.
- McLaren, L. & Hawe, P. (2005). Ecological Perspectives in Health Research. *J Epidemiol Community Health* 59, 6-14. doi:10.1136/jech.2003.018044.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. Newsbury Park, CA: Sage Publications.
- Pipher, M. (1996). *The shelter of each other: Rebuilding our families*. New York: Ballantine Books.
- Rogoff, B. (2003). *The cultural nature of human development*. New York: Oxford University Press.
- Swick, K. (2004). *Empowering parents, families, schools and communities during the early childhood years*. Champaign, IL: Stipes.
- Swick, K.J. & Williams, R. (2006). An Analysis of Bronfenbrenner's Bio-Ecological Perspective for EARLY Childhood Educators: Implications for Working with Families Experiencing Stress. *Early Childhood Education Journal*, 33(5).